

ARİFƏ ZEYNALOVA*

HÜSEYN RAZİNİN ŞEİRLƏRİNDƏ TABESİZ MÜRƏKKƏB
CÜMLƏLƏR VƏ ONLARIN ÜSLUBİ MƏQAMLARI

Hüseyn Razi XX əsr Naxçıvan ədəbi mühitinin ən tanınmış nümayəndələrindən biridir. Azərbaycan ədəbi mühitində də sevilən, qəbul edilən şair, nasir, dramaturq, publisist, Əməkdar incəsənət xadimi Hüseyn Razi Naxçıvanın, ümumən Azərbaycanın tanınmış, sevilən şairlərindən biridir. Şairin şeirlərində dilimizin fonetik, leksik, qrammatik quruluşu, təkmənalı və çoxmənalı sözlər, omonim, sinonim, antonim yarada biləcək sözlər, onomastik vahidlər; əsas nitq hissələri, sadə və mürəkkəb cümlələr, tabeli və tabesiz mürəkkəb cümlələr araşdırılmış, tədqiqata cəlb olunmuşdur. Azərbaycan dilinin inkişafına, zənginləşməsinə qiymətli töhfələr verən Hüseyn Razi (fikrimizcə, şairin baza ixtisası Azərbaycan dili və ədəbiyyat müəllimliyi olduğu üçün) əsərlərində real dil faktlarından geniş istifadə etmişdir. Məqalədə, şairin əsərlərinin dil xüsusiyyətlərinin bir parametrinə - nitqimizin əsasını təşkil edən analitik və sintaktik yolla, yəni bağlayıcı və bağlayıcısız tabesiz mürəkkəb cümlələrin işlənmə məqamlarına, üslubi imkanlarına nəzər salmağı vacib məsələlərdən biri kimi qarşımıza məqsəd qoyduq. Həmçinin, H. Razinin şeirlərində işlənmiş bağlayıcısız tabesiz mürəkkəb cümlələrin ayrı-ayrı komponentləri arasındakı mənə əlaqələri, daha doğrusu, zaman, ardıcılıq, aydınlaşdırma, səbəb-nəticə, ziddiyyət, qarşılaşdırma əlaqələri ilə yaranan cümlələrin üslubi imkanları araşdırılmış, şairin şeir dili ilə təhlil edilmişdir. Şairin əsərləri müxtəlif dil materialları ilə zəngindir. Və elə bir sənətkar yoxdur ki, onun qələmindən çıxan hər hansı bir cümlə, hər hansı bir beyt Azərbaycan dilinin bu və ya digər sahəsini özündə əks etdirməmiş olsun. Hüseyn Razinin şeirlərində bağlayıcısız tabesiz mürəkkəb cümlələr daha çox işlənilib. Bağlayıcı tabesiz mürəkkəb cümlələrə isə az rast gəldik. Onun şeirlərində antonimlər; ziddiyyət-qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb və tabeli mürəkkəb cümlələr daha çoxdur; bu baxımdan da şeirlərinin dil xüsusiyyətlərinin araşdırılmasına ciddi ehtiyac vardır.

Açar sözlər: *Fonetik, leksik, qrammatik quruluş, təkmənalı və çoxmənalı sözlər, sözün mənə qrupları, sadə, mürəkkəb cümlələr, tabeli mürəkkəb cümlələr, tabesiz mürəkkəb cümlələr.*

Giriş

Yazıçılar və şairlər ideyaları çatdırmaq üçün fərdi üslublar və texnikalarla yazılı sözlərdən istifadə edən insanlardır. Yazıçılar ədəbi sənətin fərqli formalarını, romanlar, hekayələr, kitablار, poeziyalar, mahnılar, esselər və s. kimi kreativ yazı işləri, habelə ictimaiyyət üçün maraqlı ola biləcək hesabatlar və məqalələr ərsəyə gətirir. Şair Rüstəm Behrudü yazırdı: “Sairlik bütün ömrü boyu özünə bənzər bir adam axtarmaq və sonunda da, onu tapmamaqdır”. Əksər hallarda “yazıçı” sözü əsərlərini nəsr, “şair” isə əsərlərini nəzm ilə yazan müəllifə ithaf edilir. XX əsrin əvvəlləri Naxçıvan ədəbi mühiti nümayəndələrinin nəsr və nəzm yaradıcılıqları dövrün dil mənzərəsini incələmək baxımından maraqlıdır. XX əsr Naxçıvan ədəbi – mədəni mühitinin görkəmli nümayəndələrindən olan Hüseyn Razi zəngin yaradıcılığı ilə ədəbiyyat tariximizdə özünəməxsus mövqə qazanmış, həmçinin, Azərbaycan ədəbi mühitində də sevilən, qəbul edilən şair, nasir, dramaturq, publisist, Əməkdar incəsənət xadimi Naxçıvanın, ümumən Azərbaycanın tanınmış, sevilən şairlərindən biridir. Onun ədəbiyyat və mənəviyyat məktəbi olan “Şərq qapısı” qəzetinin bir sıra görkəmli publisist, yazıçı və şairlərin yetişməsində böyük rolu olub. Akademik İsa Həbibbəylinin də qeyd etdiyi kimi “Hüseyn Razi “Şərq qapısı” şeir məktəbinin yaradıcısıdır...”

“Dəstə kəndi” şeirində,

Xan Araz asılıb ətəklərdən,
Arxası söykənib Kəmki dağına.
Heyrətlə baxıram sübh çağında mən,
Bu kəndin yuxudan oyanmağına.

İlk şəfəq darağı xeyli dərindən,
Axıb üfüqdəki cilanı qırır.
Günəş Ələngəzin çiyinlərindən
Qızıl xonça kimi göz qamaşdırır -

deyən Rzayev Hüseyn Məmməd oğlu (Hüseyn Razi) 17 oktyabr 1924-cü ildə Ordubad rayonunun Dəstə kəndində anadan olmuşdur. Ordubad Pedaqoji Məktəbini bitirdikdən sonra, 1954-1959-cu illərdə Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsində qiya b təhsil almışdır.

H.Razi Ordubadda səkkizillik məktəbdə müəllim, Dəstə kəndində klub müdiri, Naxçıvan Radio Verilişləri Redaksiyasında redaktor, “Şərq qapısı” qəzeti redaksiyasında ədəbi işçi, Azərbaycan Teleqraf Agentliyinin (indiki AZƏRTAC) Naxçıvan üzrə xüsusi müxbiri, “Sovet Naxçıvanı” (“Şərq qapısı”) qəzeti redaksiyasında Ədəbiyyat və incəsənət şöbəsinin müdiri (1962-1990) vəzifələrində işləmişdir.

H.Razi ədəbi fəaliyyətə 1941-ci ildə “Şərq qapısı” qəzetində dərc olunan “Partizanın andı” şeiri ilə başlayıb. Daha sonra o, dövrü mətbuatda müntəzəm çıxış edib, poetik yaradıcılıqla yanaşı, bədii tərcümə ilə də məşğul olub. Dramaturgiya sahəsində özünü sınayan ədibin “Odlu diyar” (1963), “Günəş” (1968), “Arxalı dağlar” (1971), “Haray səsi” (1978), “Şirinliyin acısı” (1981) pyesləri Naxçıvan Dövlət Dram Teatrında, eləcə də Azərbaycanın müxtəlif teatrlarında tamaşaya qoyulub.

1958-ci ildən Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin, 1959-cu ildən isə Jurnalistlər Birliyinin üzvü olan şair 1984-cü ildə Naxçıvanın, 1985-ci ildə isə Azərbaycan SSR-in “Əməkdar incəsənət xadimi” fəxri adlarına layiq görülüb.

H.Razi ilə xalq şairi Xəlil Rzani sıx dostluq telləri bağlayırdı. Şairin “Ayrılmaram” (1981) adlı kitabına “Qədim diyarın tərənnümçüsü” adlı dost sözündə X.R.Ulutürk yazırdı: “Dəstə kəndi qızılgüllər oylağıdır, bir yanda qocaman Ələngəz dağı, bir yanda ucsuz-bucaqsız qızılgüllər səltənəti. Yanılmıramsa, 1959-cu il idi. Yazağzı Naxçıvanı ilk dəfə gəzirdim. H.Razinin öz kəndlərini necə böyük məhəbbətlə göstərdiyini, tanıtdığını indi də xatırlayıram... H.Razinin poeziyası daxili enerjiyə, ilham yanğısına malikdir. İlham isə dil sərrastlığı üçün başlıca təminatdır”.

Şair Rüstəm Behrudi H.Razi haqqında yazdığı məqaləsində onunla ilk görüşünü xatırlayır və şeirlərinin dərc olunmasına göstərdiyi xeyirxah əməlini qeyd edərək yazır: “H.Razini ədəbiyyat biliciləri “Naxçıvanın Səməd Vurğunu” adlandırdılar... Naxçıvan ədəbi mühitindən çıxan elə bir şair yoxdur ki, H.Razi şeirindən təsirlənməsin”.

H.Razi haqqında Süleyman Rüstəm, Məmməd Araz, Bəxtiyar Vahabzadə, Nəriman Həsənzadə, Qabil, Hüseyn İbrahimov, Müzəffər Nəsirli, Yavuz Axundlu, Rafiq Babayev və başqa tanınmış şair, yazıçı və ədəbiyyatşünas alimlər yüksək fikirlər söyləyiblər. Onun nəşr olunmuş hər kitabı maraqla qarşılanıb, haqqında müsbət resenziyalar dərc edilib. Həmçinin H.Razinin həyat və yaradıcılığında dissertasiya müdafiə olunub, monoqrafiya və biblioqrafiya çapdan çıxıb. Şairin şeirlərinə tanınmış bəstəkarlarımız musiqi bəstələyib, məşhur müğənnilərimiz tərəfindən ifa olunub.

Əsas təhlil

Azərbaycan ədəbi dilinin bugünkü səviyyəyə çatmasında tarixi şəxsiyyətlərin, dövlət xadimlərinin, şair və yazıçılarımızın rolu, xidməti danılmazdır. Bu da bir reallıqdır ki, ədəbi dil öz praktik mənbəyini bədii əsərlərdən alır və almaqdadır. Elə buna görə də yazıçı və şairlərimizin əsərləri ədəbi dilimizin zənginləşməsində, saflaşmasında böyük əhəmiyyət kəsb edir. İnkaredilməz həqiqətdir ki, dilimizin leksik, semantik, qrammatik, onomastik bazası, canlı xalq danışığı dilindən, dialekt və şivələrdən, ədəbi dil materiallarından daima qidalanmış və bu zəmin əsasında inkişaf edib, zənginləşmişdir. Bu baxımdan Əməkdar İncəsənət Xadimi, ölməz şairimiz Hüseyn Razinin əsərlərinin dil xüsusiyyətləri araşdırılmağa, tədqiq olunmağa layiq maraqlı mənbələrdən biridir. Belə ki, şairin yaradıcılığı dilçilik baxımından çox əhəmiyyətlidir. H.Razi dilin incəliklərinə tam bələd olmuş və bu bələdçiliyi yaradıcılığının əvvəlindən sonuna kimi davam etdirmişdir. Onun “Qarabağdadır” şeirinin bir neçə bəndinə nəzər salaq:

Çılğın fırtına var ürəyimizdə,
Qəzəbdən gərilməmiş əsəblər yanır.
Təmkinli görünə bilsək də üzdə,
Ruhumuz alışıb qasırgalanır.

İnamla köksünü qabardıb Vətən,

Ədalət keçilir, haqq təpiklədir.
Sanki qiyamətin sur düdüyündən
Bizə faciəli xəbərlər gəlir...

Şairin şeirlərində dilimizin fonetik, leksik, qrammatik quruluşu, təkmənalı və çoxmənalı sözlər, omonim, sinonim, antonim yarada biləcək sözlər, onomastik vahidlər, əsas nitq hissələri, sadə və mürəkkəb cümlələr, tabeli və tabesiz mürəkkəb cümlələr işlənmişdir. Bu faktlar sübut edir ki, H.Razi poeziyasının nəinki sintaksisi araşdırılmalı, hətta onun poeziyasının bütövlükdə dil xüsusiyyətləri öyrənilib tədqiq olunmalı, gələcək nəsillərə ərnağan edilməlidir. Qeyd etməliyik ki, Azərbaycan yazarlarının əksəriyyətinin dil xüsusiyyətləri araşdırılıb, tədqiqata cəlb edilib. Bu baxımdan əməkdar incəsənət xadimi, həmyerlimiz “Əyalət şairi” çərçivəsindən çıxıb Azərbaycanda tanınan vətənpərvər şair Hüseyn Razinin şeirlərinin dil xüsusiyyətləri demək olar ki, tədqiqata az cəlb olunub. Elə buna görə də biz, şairin əsərlərinin dil xüsusiyyətlərinin bir parametrinə - nitqimizin əsasını təşkil edən analitik və sintaktik yolla, yəni bağlayıcılı və bağlayıcısız tabesiz mürəkkəb cümlələrin işlənmə məqamlarına, üslubi imkanlarına nəzər salmağı qarşımıza məqsəd qoyduq.

Hüseyn Razinin şeirlərində işlənən feilin bacarıq tərzini diqqət çəkəndir. Şairin dilində elə ifadələr, frazeoloji birləşmələr, onomastik vahidlər, təzadlar vardır ki, çox şairin yaradıcılığında belə ifadələr ya yoxdur, ya da az işlənir. Şairin “Ağrı dağı” şeirində oxuyuruq:

Dədə Qorqud boylarının özülü,
Yunis İmrə şeiri kimi düzülü.
Zirvələri butalanmış dağ gülü,
Sevgimizin alovundan boyanmış.

Çıxıb göyün qübbəsindən bax bəri,
O, Atatürk qeyrətinin ləngəri,
Milyon-milyon mərd igidin səngəri
Neçə-neçə döyüşlərdə sınınmış...

Azərbaycan dilinin qrammatikasının ikinci əsas bölməsi sintaksis adlanır. Sintaksis söz birləşmələri və cümlələrdən bəhs edən elmdir. Söz birləşmələrinin yaranmasında sözlərin rolu nə qədər əhəmiyyətlidirsə cümlələrin əmələ gəlməsində də sözlərin və ya söz birləşmələrinin rolu, əhəmiyyəti o dərəcə böyükdür. Buradan belə bir məntiqi nəticə çıxır ki, nitqimizin formalaşmasında söz birləşmələri və cümlələrin əhəmiyyəti danılmazdır. Konkret desək, sözsüz söz birləşmələri, sözsüz və söz birləşmələrsiz cümlə ola bilməz. Cümləsiz də nitq formalaşsa bilməz. Nitqimizi formalaşdıran cümlələr təkcə sadə cümlələrdən ibarət olsaydı, onda nitqimiz kamil olmaz, yeknəsək olardı. İstər iltisəqi, istərsə də flektiv dillərdə sadə və mürəkkəb söz olduğu kimi sadə və mürəkkəb söz birləşmələri də vardır. Deməli, nitqin normal, kamil formalaşması üçün sadə cümlələrlə yanaşı, mürəkkəb cümlələrə də ciddi ehtiyac vardır. İstər şifahi, istərsə də yazılı nitqimizdə bəlkə də, mürəkkəb cümlələr sadə cümlələrdən çoxdur və şübhəsiz ki, bu, dildaxili ehtiyacdən irəli gəlir. Məsələn, müstəqil, bərabərhüquqlu sadə cümlələrin birləşməsindən əmələ gələn mürəkkəb bir fikir ifadə edən cümlələr, bəlkə də sadə cümlələrin arasından vergül işarəsini və ya hər hansı bir tabesiz bağlayıcını götürüb ayrı-ayrı sadə cümlə kimi işlətmək olar:

“Zəng vuruldu, müəllim sinfə daxil oldu və dərs başlandı” mürəkkəb cümləsi – Zəng vuruldu. Müəllim sinfə daxil oldu. Dərs başlandı və s. şəkildə sadə cümlələrə çevrilir. Göründüyü kimi, bu proses yeknəsək olsa da mümkündür. Ancaq məlumdur ki, “bu il havalar isti keçir” tabeli mürəkkəb cümləsini o şəkildə işlətmək olmaz. Məsələn, “Məlumdur. Bu il havalar quraq keçir”. Göründüyü kimi bu, normal hal deyil. Bu da doğrudur ki, əksər tabeli mürəkkəb cümlələr sadə cümləyə çevrilə bilər. Məsələn, yuxarıdakı cümləni bu şəkildə - “Bu il havaların quraq keçməsi məlumdur” işlətmək mümkündür.

Şairin əsərlərində işlənmiş bəzi bağlayıcısız tabesiz mürəkkəb cümlələrin işlənmə məqamlarına nəzər salaq:

Mənə ata oldu anam o gündən
Onun da gəncliyi qaldı yarıda.

...Nə vaxt yalan dedim saxta sözümü
Tərifə бүkdülər, alqışladılar.

...Gülmədim ürəkdən, yandım ürəkdən
Hər arzum çarmıxa çəkildi onda (3, 62)

Qeyd edək ki, şair öz fikir və düşüncələrini poetik ifadələrlə və bənzərsiz üslubi məqamlarla ifadə edərək, sanki nəzm yox, nəsr əsərləri yazıb.

Şairin əsərlərində işlənmiş bəzi bağlayıcı tabesiz mürəkkəb cümlələrin işlənmə məqamlarına, üslubi imkanlarına diqqət yetirək:

Dəyirmanın qadağa saati
Qoyulan zaman
Gerçəkliyi tapmışam,
Ancaq gecdir, çox yubanmışam. (3, 12)

...Xan Araz, Arpaçayı xeyli pərişan görünür,
Ancaq qəlbim təzə bir müjdəyə həsrət görünür. (3, 40)

Ömür keçir lal sükutun içində
Lakin lal sükutun möhtacıyam. (3, 52)

Şairin şeirlərində bağlayıcı tabesiz mürəkkəb cümlələr nisbətən az işlənmişdir. Seçdiyimiz nümunələrin, iki-üç nümunədən başqa, hamısı qarşılıq bildirən bağlayıcı tabesiz mürəkkəb cümlələrdir. Yəni nə iştirak, nə inkar, nə birləşdirmə, nə də aydınlaşdırma bağlayıcıları işlənən nümunələrə demək olar ki, rast gəlinmir.

H. Razinin şeirlərində işlənmiş bağlayıcısız tabesiz mürəkkəb cümlələrin ayrı-ayrı komponentləri arasındakı mənə əlaqələrinə, daha doğrusu, zaman, ardıcılıq, aydınlaşdırma, səbəb-nəticə, ziddiyyət, qarşılaşdırma əlaqələri ilə yaranan cümlələrin üslubi imkanlarına diqqət yetirək:

Zaman əlaqəsi ilə formalaşan tabesiz mürəkkəb cümlələr:

Ömür keçdi, hər yolçuya əyildik
Yad, biganə süfrəsində yeyildik...

...Yarandıq çox bəd ayaqda,
Haqsızlıq var, olacaq da.
Bir qəlibdə, bir ocaqda
Bütün varlıq bişə bilər. (3, 127)

Ardıcılıq əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlələr:

Sevək bu torpağı gözümüz tək.
Sevən ürəklərin odu sönməsin. (3, 36)

...Gördük xoş anları xəyallarda biz,
Dözümə sığındı ürəklərimiz. (3, 31)

...Düşdü bir çox arzularım hədəfə,
Ürək adlı həyanıma sığışdım.
...Tufan əsdi hər ayımdan ilimə,
Xəzan düşdü qönçələşən gülümə. (3, 132)

Ziddiyyət-qarşılaşdırma əlaqəli bağlayıcısız tabesiz mürəkkəb cümlələrə nümunələr:

... Varlı səfil kimi yoxdan pay alır,
Çəkib qılıncını at oynadır şər.

Tərəddüd səddinin yarılmasına
Şübhələr çoxalır, inam azalır. (3, 55)

...Bəzən zəfər çalıb getdik irəli,
Bilmədik rahatlıq dinclik hardadır.

Yuxarıdakı nümunələrdə ziddiyyət - qarşılaşdırma əlaqəli bağlayıcısız tabesiz mürəkkəb cümlələrin əksəriyyətində birinci misra ikinci misra ilə ziddiyyətlik təşkil etmişdir. Məsələn, “Sən arşın boydasan, mənə bir çərək, sən rütbə təşnəsi, mən halal çörək”. Bu misraların bizcə izaha ehtiyacı yoxdur. Şübhəsiz ki, bu da müəllifin ustalığından, söz ehtiyatının zənginliyindən, bəlkə də baza ixtisasından irəli gəlir. Çünki mərhum H.Razi filoloji fakültəni fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. Şairin “Diplom” şeirində də antonimlik, ziddiyyət-qarşılaşdırma özünü açıq-aydın, izahsız, şərhəz göstərir:

...Mən diplomla, başımla
Bir iş tapdım müxtəsər.
İki ay keçmədi ki,
Tələbə yoldaşıma
Yoldaş rəis dedilər.
Qaldırdı zirvələrə onu taleyin əli,
Başlandı gəlhagəli.
Mən quruyub büzüşdüm,
Enişlərə sürüşdüm,
Heç bir saya düşmədim...

Göründüyü kimi, hər bir cümlə digəri ilə təzad təşkil edir, hətta bir misranın içində belə ziddiyyət var.

Səbəb-nəticə əlaqəli bağlayıcısız tabesiz mürəkkəb cümlələrin işləndiyi məqamlara nəzər yetirək:

Salar əfsununa xəyalı hərdən,
Ayırar bir anda ruhumu yerdən.
Göylərdən endirib başıma birdən
Ulduz yağışları çilər ilhamım. (3, 110)

...İnsan kimi yaşamağı bilməmişik
Bu torpaqda, bu Vətəndə.
Yetim kimi ömür sürdük
Xəzinələr diyarında.
Səfalət, ehtiyac gördük.
Od içində yana-yana. (3, 140)

Onu qeyd etməliyik ki, yazıcının, şairin əsərləri müxtəlif dil materialları ilə zəngindir. Və elə bir sənətkar yoxdur ki, onun qələmindən çıxan hər hansı bir cümlə, hər hansı bir beyt Azərbaycan dilinin bu və ya digər sahəsini özündə əks etdirməmiş olsun. Bu, mümkün deyil, çünki səslər mənalı söz yığımına çevrilir, söz olur, sözlərdən söz birləşmələri, sözlərdən və söz birləşmələrindən şübhəsiz ki, predikativlik kəsb etdikdən sonra cümlə əmələ gəlir. Deməli, yazıçı və şairlərin əsərləri, belə demək mümkündürsə, praktik dil dərslidir.

Nəticə

Nəticə etibarilə qeyd etməliyik ki, digər yazarların əsərlərində olduğu kimi, H.Razinin də şeirlərində dilimizin bütün fonetik, leksik və qrammatik quruluşuna dair nümunələr saysız-hesabsızdır. Hesab edirik ki, onun əsərlərinin dil xüsusiyyətləri lazımi qədər tədqiq olunmayıb və elə buna görə də bu istedadlı şairin əsərlərinin dil xüsusiyyətlərinin tədqiqinə, araşdırılmasına ciddi ehtiyac duyulur.

Yuxarıda qeyd edilənlərdən belə bir qənaətə gəlmək olar ki, bütün yazıçı və şairlərin əsərləri dil materalları ilə zəngin olduğu kimi, H.Razinin də əsərlərinin dili çox zəngindir, yəni hər hansı bir şeirini təhlil etsək, orada Azərbaycan dilinin fonetik, leksik, qrammatik xüsusiyyətlərinin müəyyən bir məqamını görmək çətin deyil. Aldığımız nəticə belədir:

H.Razi ixtisasca Azərbaycan dili və ədəbiyyat müəllimi olduğuna görə dilimizin fonetik, leksik və qrammatik normalarına tam riayət etmişdir. Onun əsərləri dil materialları ilə zəngindir. Şeirlərində

bağlayıcısız tabesiz mürəkkəb cümlələr daha çox, bağlayıcı tabesiz mürəkkəb cümlələr isə nisbətən az işlənmişdir. Şeirlərində antonimlər, ziddiyyət-qarşılaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb və tabeli mürəkkəb cümlələr daha çoxdur. Şairin dil və üslub zənginliyini nəzərə alaraq, onun şeirlərinin dil xüsusiyyətlərinin araşdırılmağa ciddi ehtiyacı var. Bütövlükdə Azərbaycan ədəbi dili bütün üslublarına şairin şeirlərində rast gəlmək olar. Və onun şeirləri əsl “praktik” ədəbi dildir. Bildiyimiz kimi adını ədəbiyyat tarixinə yazmağı bacaran şair Hüseyn Razinin bu il yüz illik yubileyi keçirilir. Bu cəhətdən şairin yaradıcılığının araşdırılması, tədqiq edilməsi vacib məsələlərdən biridir.

27 fevral 1998-ci ildə dünyasını dəyişən, yurduna, elinə, dilinə ürəkdən bağlı olan H.Razi haqqında yazını onun öz sözləri ilə bitiririk: “Bu möhtəşəm sənət dünyasından bir neçə misranı adıma, ünvanıma yaza bilsəm, kitablarımda bu gülüstanın bir qönçəsi görünərsə, zəhmətimin bəhrəsiz olmadığına şübhəm qalmayacaqdır”.

ƏDƏBİYYAT

1. N.Abdullayeva. Müasir Azərbaycan dilinin sintaksisi üzrə xüsusi seminar materialları. Bakı: 1975
2. Müasir Azərbaycan dili. EA nəşri, II cild. Bakı: 1961
3. H.Razi. Ömür keçdi. Bakı: 2001
4. Qanadlı nəğmələr. Bakı; 1980
5. Ə.Abdullayev, Y.Seyidov, A.Həsənov. Müasir Azərbaycan dili. Bakı: 1985
6. H.Razi. Ayrılmaram. Bakı: 1981.
7. Q.Paşayev. Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis. “Təhsil” nəşr.Bakı, 2007.

**Naxçıvan Dövlət Universiteti
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
E-mail:arifezeynalova9@gmail.com*

Arifa Zeynalova

COMPLEX SENTENCES WITHOUT SUBORDINATE IN H. RAZIN'S POEMS AND THEIR STYLE POINTS

Huseyn Razi is one of the most famous representatives of the literary environment of Nakhchivan in the twentieth century. Huseyn Razi-a poet, prose writer, playwright, publicist of Nakhchivan, is beloved and accepted in the literary environment of Azerbaijan. He is one of the famous and adored poets of Azerbaijan as a whole, too. The phonetic, lexical, grammatical structure of our language, single and polysemantic words, words which are capable of forming homonyms, synonyms, antonyms, onomastic units as well as main parts of speech, simple and composite sentences, complex and compound sentences in the poet's poems were investigated and included in the study. Huseyn Razi, who made a valuable contribution to the development and enrichment of the Azerbaijani language (since the poet's main specialty is teaching the Azerbaijani language and literature), widely used real linguistic facts in his works. In the article, we sought to consider just one parameter of the linguistic features of the poet's works - the analytical and syntactic method that underlies our speech; that is, the points of usage and stylistic possibilities of complex sentences with and without conjunctions. Besides, the semantic relationships between the individual components of complex sentences without conjunctions and subordinates used in the poems of Huseyn Razi, or rather, the stylistic possibilities of sentences created by the relations of time, sequence, clarification, cause and effect, contradiction, contrast, were investigated and analyzed by using poetic language of the poet himself. The poet's works are rich in diverse linguistic materials and there is not any single artist the sentence or verse of whom does not reflect one or another area of the Azerbaijani language. In the poems of Huseyn Razi complex sentences without conjunctions are more often used but we rarely

encountered complex sentences with conjunctions in his poems. There are more antonyms, complex and compound sentences which are related to contradiction-confrontation in his poems. In this regard, there is also a serious need to investigate the linguistic features of his poems.

Keywords: *Phonetic, lexical, grammatical structure, single-meaning and multiple-meaning words, meaning groups of words, simple and composite sentences, complex sentences, compound sentences.*

Арифа Зейналова

СЛОЖНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ БЕЗ ПОДОДЕРЖИТЕЛЬНОГО В СТИХИЯХ Г. РАЗИНА И ИХ СТИЛЕВЫЕ ПУНКТЫ

Гусейн Рази – один из самых известных представителей литературной среды Нахчывана XX века. Гусейн Рази Нахичеванский поэт, прозаик, драматург, публицист, любимый и принятый в литературной среде Азербайджана, является одним из известных и любимых поэтов Азербайджана в целом. В стихотворениях поэта фонетический, лексический, грамматический строй нашего языка, одно- и многозначные слова, слова, способные образовывать омонимы, синонимы, антонимы, ономастические единицы, основные части речи, простые и сложные предложения, придаточные и придаточные сложные предложения. были исследованы и привлечены к исследованию. Гусейн Рази, внесший ценный вклад в развитие и обогащение азербайджанского языка (по нашему мнению, поскольку основной специальностью поэта является преподавание азербайджанского языка и литературы), широко использовал в своих произведениях реальные языковые факты. В статье мы стремились рассмотреть параметр языковых особенностей произведений поэта - аналитический и синтаксический способ, лежащий в основе нашей речи, т. е. точки развития и стилистические возможности сложных предложений с союзами и без них. Также смысловые отношения между отдельными компонентами сложных предложений без союзов и подчинённых, используемые в стихотворениях Х. Разина, а точнее, стилистические возможности предложений, создаваемые отношениями времени, последовательности, выяснения, причины и следствия, противоречия, контраста, были исследованы и проанализированы с помощью поэтического языка поэта. Произведения поэта богаты разнообразным языковым материалом. И нет такого художника, чтобы любое предложение или стих из-под его пера не отражало ту или иную область азербайджанского языка. В стихах Гусейна Разина чаще употребляются сложные предложения без связок и подчинённых. Нам редко встречались сложные предложения с союзами и придаточными. В его стихотворениях больше антонимов, подчинённых сложных и подчинённых сложноподчинённых предложений, связанных с противоречием-контрастом, и в связи с этим возникает серьёзная необходимость исследования языковых особенностей его стихотворений.

Ключевые слова: *Фонетический, лексический, грамматический строй, одно- и многозначные слова, группы значений слов, простые, сложные предложения, придаточные сложные предложения, придаточные сложные предложения.*

AMEA-nın müxbir üzvü Əbülfəz Quliyev tərəfindən təqdim edilmişdir

İlk daxilolma tarixi: 22.10.2024

Son daxilolma tarixi: 12.11.2024